

Battonya élővilága

Növényvilág

Battonya Délkelet-Magyarországon a Tiszántúl délkeleti szélén, a Csanádi-háton fekszik. Battonya város a Száraz-ér két partjára települt. Határának területe 14.577 hektár, lakossága 2001-ben 6973 fő volt. A Csanádi-hátat a Maros hordaléka alakította ki. A hegyek közül (Arad megye) a síkra érkező Maros szétterítette hordalékát. Ezen a hordalék hátságon a Marosnak két mellékvízfolyása alakult ki: a Marostól északra a Száraz-ér, a Maros-medertől délre az Aranka (középkori nevén: Harangod-ér). Mindkét vízfolyás az Árpád-kori Csanád vármegye területére esett.

Battonya középkori neve – Batonyaegyháza – tanúsítja, hogy a középkorban, vélhetően már az Árpád-korban is templomos falu volt. Mindezt alátámasztják az itt előkerült III. Béla Szűz Máriás rézpénze, két darab friesachi ezüstdenár **K1** és Árpád-kori cserépedények is.

Battonya az északi mérsékelt éghajlati övben, szárazföldi éghajlati területen fekszik: négy évszak – tavasz, nyár, ősz, tél – váltakoznak, kevés a csapadék és magas a napsütéses órák száma. Ezen az éghajlati területen alakult ki a **lőszpusztarét tiszántúli változatai** (Zólyomi Bálint 1962) fátlan növénytársulás, amelyet a pusztai csenkesz bokros pázsitfűfaj és a ligeti zsálya ajakosvirágú növényfaj együttes szövetkezete alkot. A **Battonya-tompapusztai-lőszpusztarét L** a **Körös–Maros Nemzeti Park** fokozottan védett természeti területe. Ez a gyepek a Száraz-ér löszhordalékán az utolsó jégkorszakot követő felmelegedés **boreális szakaszában** – 7500 évvel ezelőtt – alakult ki.

A Tompapusztai-lőszpusztáépp a Cigányka-ér és a Száraz-ér összefolyásánál a torkolattal szemben helyezkedik el. Battonya határában, félúton Battonya és Mezőkovácsháza között az úttesttől 400 méternyire nyugatra fekszik. 20,926 hektárnyi területe 99 méter tengerszint feletti magasságban tetőzik. Déli és nyugati szélét a Száraz-ér határolja. Ezen az österületen – szép magyar szóhasználattal „szentélyterületen” – több mint 274 zárvatermő növényfaj és több mint 233 meghatározott állatfaj él együtt. Közülük 11 növényfaj, illetve számos állatfaj védett vagy fokozottan védett. Többségük a magyar Vörös Könyv nyilvántartásában is szerepel. Az alábbiakban felsorolom a fokozottan védett természeti terület nevezetes növénykincseit, ezek: **pusztai meténg, kék atracél, szennyes ínfű, macskahere, ligeti zsálya** – társulásalkotó ajakosvirágú növényfaj, **pusztai gyujtoványfű, mirigyes kakascímer, réti őszirózsa, hengeresfészű peremisz, Degen-aszat, kései pitypang, nyúlánk sárma, vetővirág** – az őszi vetések idején nyílik, Battonya legszebb, sárga virágkelyhű jégkorszak utáni maradványfaja, **pusztai csenkesz** társulásalkotó pázsitfűfaj és a **kunkorgó árvalányhaj** – a magyar botanikában a legszebb elnevezést ez a növényfaj érdemelte ki.

Battonya második értékes természeti területe a **kunágotai úti Gulyagyep**. 33 hektáros területén lőszpusztai növényzet uralkodik. A Battonya-tompapusztai-rét mellett csak a **Gulyagyepen** maradt fenn a **magyar földikutya természetes élőhelye**, ezért a Gulyagyep természetvédelem alá helyezése Battonya és a Körös–Maros Nemzeti Park halaszthatatlan kötelessége! A **Gulyagyep** növényzetében is vannak kiemelésre méltó növényfajok, ezek a következők: **fehér gyíkfű × közönséges gyíkfű hibridfaja, lila ökörfarkkóró, mirigyes kakascímer, vad pórsáfrány** (Csanád megyében pinalajtorjának nevezik), **üstökös**

gyöngyike. Az üstökös gyöngyike Battonyán ritkaság, Magyarcsanád–Apátfalva–Makó térségében elterjedtebb, a nyúlánk sárma élőhelyét foglalja el.

Battonya harmadik természeti területe a kissé szikes **Sziondai-gyep.** Sajnos területe az egyre nagyobb beszántások miatt évről-évre fogyatkozik, pedig 150 hektáros területe nemcsak számos élő kincset őriz, de **tájképi értéke** is felbecsülhetetlen! A közelmúltban juhlegelőként és marhalegelőként hasznosították, két hodály, karám és gémeskút állott rajta. Nevezetesebb növényfajai: **kék iringó, magyar sóvirág, nyúlánk sárma.** A Sziondai-gyepen az 1990-es évek elején tömegesen virított a **kamilla.**

A lovas nomád népek: a szkíták, a hunok, avarok és a honfoglaló magyarság a virágos hullámzó fűtenger – sok-sok ezernyi ló legjobb legelői – miatt telepedtek meg a Csanádi-háton, így a Battonyai határban is.

A gyepterületek mellett Battonya és a battonyai határ nélkülözhetetlen tájképi és természeti értéke a **Száraz-ér** vízfolyása. A Száraz-ér Arad délkeleti határában ágazik ki a Holt-Marosból és vize a Lelei-réten elegyedett el a Tisza állandó vízborítású öntésterületének vadvizével. A Száraz-ér a nevét aszályos időszakokban kiszáradó medre miatt kapta, ugyanakkor nagy marosi áradások idején árvizével Battonyát, Tótkomlóst és Békéssámsont is veszélyeztette. A folyamszabályozások előtti Száraz-érben **fehér tündérrózsa** (Mezőhegyes), **tündérfátyol** és **kolokán** (Tótkomlós ifj. Jankó János, 1886) alkottak valóban tündérszép hínárosokat. A Száraz-ér tiszta vízfolyása természetes növésű nádasaival, gyékényeseivel, bőséges halállományával, vízi szárnyaival (ludak, récék) vonzották a régészeti korok népességeit: az újkőkor, a rézkor, a bronzkor és a vaskor embereit. A Száraz-ér menti magas hátakra az Árpád-korban és a középkorban is települtek falvak. A száraz-éri nádat és gyékényt a battonyai lakosság is hasznosította, a népi halászat eszközei közül némelyik mindmáig fennmaradt. A múlt század eleje táján csónakok is voltak parthoz kikötve Battonyán. A Száraz-érben napjainkban is díszlik a **virágkáká**, a **mocsári nőszirm** és az **ágas békabuzogány** (nevét buzogány alakú gömbtermései után kapta). A **Száraz-ér ősi partszakaszain** számos növénykincs rejtőzik, ezeken az élőhelyeken maradtak fenn a **régi iszalag**, a **tavaszi hérics**, a **farkasalma**, a **halvány ziliz**, a **pusztai meténg**, a **macskahere**, a **zsidócseresznye**, az **olasz harangvirág**, a **kövé** **aggófű**, a **Degen-aszat** és a **vetővirág**. A Száraz-ér legősibb partszakaszain nincs nádas!

Vannak olyan ritka, különleges – többnyire löszön termő – növényfajok, amelyek ma már szinte csak ősi **mezsgyeszakaszokon** élnek a battonyai határban. Ilyen növényfajok: **kék atracél**, **szennyés infű**, **bíborfekete hagyma** és **vetővirág**. Néhány ponton a **kunhalmok**, **régi sáncok** is megőrizték az ősnövényzetet. A **Balta-kereszt-halmon** tenyészik a **szennyés infű**.

Csathó András István vadon termő orchideafajt is talált (2000) Battonya határában. A **Mekkel–Ársza-erdőben** és a **Tízes-erdőben** díszlik a **széleslevelű nőszőfű**.

Battonya belterületén – mint Kunágota községben is – utca felőli, utca mentén lévő virágoskertekben ültetnek **törpe mandulát**, **bablevelű varjúhájat**, **illatos ibolyát** és **fürtös gyöngyikét**, amely növényfajokat az ősi flórából mentette át vidékünk lakossága.

Állatvilág

Battonya állatvilágának meghatározó tényezője, hogy többségében az északi mérsékelt éghajlati öv szárazföldi területén elterjedt állatfajok alkotják. A négy évszak egymásutánisága meghatározza életciklusukat: a kifejlődésük, szaporodásuk, vonulásuk vagy költözésük és téli álmuk időszakát. A szaporodás és az utódnevelés a táplálékban leggazdagabb tenyészidőre esik. A talajlakó, télen is tevékeny kisemlősök télire eleséget hordanak össze és tárolnak járatrendszerükben. Az állandó fajoknak pedig el kell viselniük a téli időszakot minden szűkösségével és viszontagságával együtt. Ezért fontos a vadállomány és a cinegek rendszeres téli etetése, a róluk való gondoskodás.

Állatvilágunk nagyrészt az alföldi faunaelemekből tevődik össze. Vannak köztük a löszpusztai faunát jellemző fokozottan védett jégkorszak utáni maradványfajok is, amelyek délkelet-tiszántúli elterjedésűek (**magyar tarsza** lomhaszöcske-faj, **atracélcincér** bogárfaj, **magyar földikutya** és **molnárgörény** emlősállatok). Itt kell felsorolnunk azt a néhány állatfajt, amely a legeltetés megszűnésével, az ősgyepek felszámolásával tűntek el, illetve ritkultak meg: **sisakos sáska**, **nagyfejű csajkó**, **ganéjtúró bogarak**, **galacsinhajtó bogár**, **szongáriai cselőpók**, **fogoly**, **túzok** (battonyai populációja 1978-ban szűnt meg), **ürge** és a **magyar földikutya** rágcsáló emlős. 1973-ban szántották fel a kunágotai Gulyagyepet, ekkor pusztult ki a csanádi flórából a **volgamenti hérics**, Magyarország egyik legnagyobb növénykincse, amelynek itteni 5-6 töve felbecsülhetetlen értéket jelenthetne. Végleg elhallgatott ezen a helyen a tücsökzene, kihaltak a szongáriaicselőpók- és az ürgetelepek. Így Kunágotát elveszítette legnagyobb természeti kincsét; előbb főutcájának öreg jegenyenyárfasorát majd a kisvasutat is... A füves puszták bogárfaunájának jellemző fajai a röpképtelen, csak a földön mászva mozgó gyalogcincérek, nünükék és a nagyfejű csajkó.

A battonyai állatvilág másik köre a **Száraz-ér** vízi világához kötődik. A Száraz-ér Arad délkeleti határában ágazik ki a Holt-Marosból. Áradások alkalmával felúsztak vizében a marosi halak is (fejes domolykó, paduc, harcsa). A Száraz-ér vízfolyása fölött repked a **sávós szitakötő**, el-elrepül a **jégmadár**, pados partján itt-ott napozik a **mocsári teknős**. Vízéből egykor gyógyászati céllal gyűjtötték az **orvosi piócát**; az időben a **festőkagyló** és a **tavi kagyló** együttesen jellemezte a vízfolyás állapotát. A Száraz-ér vize a Lelei-réten elegyedett el a Tisza állandó vízborítású öntésterületének vizével. Ez a „vadvízország” a tiszai halak egyik fő ívőhelye volt: a vízimadarak paradicsoma (géme, kócsagok, ludak, récék).

A battonyai állatvilág számbavétele során megjegyzem, hogy az utóbbi 75-80 év óta szembetűnő a mediterrán délies faunaelemek észak felé terjeszkedése. Ezek az állatfajok a balkáni gerle, a balkáni fakopáncs, a kucsmás billegetető, a csicsörke, a déli szitakötő, a déli lódarázs és a délvidéki poszméh.

A **Battonya-tompapusztai-löszpusztarét** több mint 233 meghatározott állatfaja közül a legértékesebb többnyire védett és fokozottan védett, vöröskönyves fajok a következők: **ájtatos manó**, **magyar tarsza** lomhaszöcske-faj (csökevényes szárnyú, bennszülött, jégkorszak utáni reliktumfaj, sztyeppréteken él, természetvédelmi értéke 100.000 forint egyedenként), **sisakos sáska** (termetes, megnyúlt fejű, karcú testű egyenesszárnyú rovar, magyarországi bennszülött faj, löszgyepekben ritka), **nagy szentjánosbogár** (füves élőhelyeken nyári éjszakákon zöld fénnel világít, a magyar fauna legszebb elnevezését érdemelte ki), **őszi nünüke**, **barna gyalogcincér**, **atracélcincér** (monofág cincérfaj: kizárólag a kék atracélon él, természetvédelmi értéke 100.000 forint egyedenként, Natura 2000-es faj), **dongószender** (dongó nagyságú, átlátszó szárnyú, zömök testalkatú szenderlepkefaj, virágos réteken kevés helyen fordul elő) **törpeszender** (kisebb termetű, csipkés szárnyszélű szenderfaj), **kardospillangó**, **délvidéki poszméh** (sötét, kékesen csillogó szárnyú, fekete

potrohszörzetű poszméhfej, természetvédelmi értéke 50.000 forint példányonként), **vöröshátú fürge gyík, fürj** (a kakas „pity-palatty” hangja jelzi jelenlétét, évente legfeljebb három pár költ a „Réten”, természetvédelmi értéke 50.000 forint egyedenként), **bíbic** (a legmélyebb laposban fészkel), **magyar földikutya** (zömök testalkatú, talajlakó rágesáló emlősállat, vak). **A magyar földikutya állománya természeteredeti élőhelyen csak Délkelet-Tiszántúlon: a Battonya-tompapusztai-lőszpusztaréten és a battonyai kunágotai úti Gulyagyepen maradt fenn!** Téli álmat nem alszik, éléstárvermében gumókat, hagymákat, karógyökereket raktároz. Csorba Gábor 2011. május 19-én fogta be egy példányát DNS-vizsgálat céljából. Ez alkalommal bizonyosodott be, hogy **a Battonyán élő magyar földikutya nem azonos faj a Hajdúbagosi Földikutya-rezervátum erdélyi földikutya fajával!** Természetvédelmi értékük jelenleg 500.000 forint példányonként. A **hermelin** téli, fehér bundája a magyar királyok palástszegélyét ékesítette.

Battonya második természeti területe a **battonyai kunágotai úti Gulyagyep**. Az itt élő állatfajok közül első helyen a **magyar földikutyát** kell kiemelnünk! Németh Attila és Czabán Dávid 2008. április 15-én fogták be egy példányát DNS-vizsgálatra. **A magyar földikutya élőhelye miatt a kunágotai úti Gulyagyep természetvédelem alá helyezése halaszthatatlan feladatunk!** A battonyai kunágotai úti Gulyagyep további nevezetes állatfajai: **bundás holyva, kis pávaszem, galajszender, óriás törösdarázs** (Európa legnagyobb testű hártýásszárnyú rovarfaja, vidékünk nagy ritkasága), **keleti sünn, magyar földikutya** (lásd előbb) és a **róka**.

Battonya harmadik füves élőhelye a **Sziondai-gyep**. A közelmúltban juhot és marhát legeltettek rajta. Két hodálya, karámja, gémeskútja már a múlté, területe is egyre fogyatkozik a beszántások miatt. Pedig számos élő kincse mellett ez a terület Battonya legszebb tájképi jelentőségű élőhelye, ráadásul az aradi nemzetközi út mentén fekszik. Mindezek miatt meg kell őriznünk ezt a gyepterületet is az utókor számára. Nevezetes állatfajai: **nagy szentjánosbogár** (párhozó bogarak fényét is láttuk), **pompás nünúke, törpeszender, sötétszárnyú törösdarázs, barna ásóbéka, fehér gölya** (a tornyai gölyák rendszeresen itt táplálkoznak, egy alkalommal ezen a helyen párosodtak), **törpedenevér, mogyorós pele, vadmacska** (1987 körül a gyepszélien egerészett, majd eltűnt az erdősáv tölgyfalombozatai között, a Maros-ártérből jöhetett át) és az **öz**.

A battonyai füves puszták (Tompapusztai-rét, Gulyagyep, Sziondai-gyep) hangulatát mindhárom élőhelyen a tücsökmuzsika, a pacsirtaszó és a szentjánosbogárfény teszik kedvessé és felejthetelenné...

A battonyai határ természeti sokszínűsége a fennmaradt füves pusztái mellett a kanyargós medrű Száraz-érnek köszönhető. A folyamszabályozások előtt a **Száraz-ér** vízfolyásának élő kapcsolata volt a Marossal és a Tiszával is. Szinte minden régészeti és történelmi korszak embere a Száraz-ér mentének partosabb magaslatain, illetve a legjobb fűvű, hátsabb pusztaterületeken telepedett meg. A battonyai Fő utcán 1977-ben még állt a pillérein az 1834-ben épített kétnyílású, téglaboltozatú és falazatú híd. Rajta át közlekedett a Buda–Pest–Arad postaút négylovas postakocsi-járata. Battonyán postaállomás működött. A Száraz-ér vize 1959 februárjában szennyeződött el. A Száraz-ér állatvilágának jelentősebb állatfajai: **orvosi pióca, mocsári csiga, tányércsiga, éles csiga, sávós szitakötő, óriás csibor**. Az egykor tiszta vizű Száraz-érben élt őshonos halfajok a következők: **csuka, bodorka, vörösszárnyú keszeg, fejes domolykó** (a Marosból úszott fel), **szélhajtó küsz, karikakeszeg** (Csathó András István határozása), **laposkeszeg, compó** (egykor két kilogrammos példányok is), **paduc** (a Marosból úszott fel), **aranykárász** (a Száraz-ér főhala volt), **ponty, réticsík** (igen nagyra megnőtt), **harcsa** (a folyamszabályozások előtt volt adata) és a **sünger**. (Rátódi István mezőkovácsházi lakos személyes adatközlései, 2001). A Száraz-ér kétéltűfajai az arányos testalkatú gőték és a békák. A battonyai tavaszi esték hangulatát a felhangzó békakoncert teszi kedvessé: először a zöld varangy szólal meg, majd a levelibékák,

később a kecskebékák hangversenye következik. Az ér kételtűi a **tarajos göte**, **pettyes göte** és a **vöröshasú unka**. Kisebb állóvizekben él a **zöld varangy**, amely később elhagyja a vizet. A **kecskebéka** combját egykor kirántva fogyasztották. A Száraz-ér hullófajainak egyedszáma mára megfogyatkozott. A **vízisikló csikos változata** is előfordul Battonyán. A **mocsári teknőssel** csak elvétve találkozhatunk, a Száraz-ér öblözeteiben, lapos vízpartjain napozik. A száraz-éri madárfauna fajai többnyire nádasban fészkelnek, és a vízben táplálkoznak. A Száraz-ér jellemző madárfajai: **szürke gém**, **vörös gém** (ritka, a fokozottan védett természeti terület közelében láttuk), **nagy kócsag** (Tompapusztánál, dísztolla a nemesi fővegeket díszítette), **kis kócsag** (a Zanyik-kanyarnál, igen ritka), **üstökösgém** (az Ős-parton láttuk egy példányát), **bakcsó**, **pocegém** (a Cigányka-éren, nádasokban), **bölgömbika** (búgó, mély hangja meg-megszólal), **tőkés réce**, **bőjti réce**, **barna rétihéja**, **vízityúk**, **szárcsa**, **kakukk** (nádirigó fészkebe csempészi tojásait, hangját több zeneszerző is megidézte – Beethoven VI. szimfónia), **jégmadár** (a Száraz-ér és a Cigányka-ér vízfolyása fölött fel-feltűnik, pompás színezetű tollazata miatt repülő drágakőnek mondják), **fülemüle** (a Száraz-ér körzetéből bokros helyeken szól csodálatos éneke, amelyen Péter és Pál összeveszett...– Arany János –, a magyar nép csalogánynak is nevezi), **kékbecy** (a Tompapusztai-rétnél a Száraz-ér nádasában Csathó András Istvánnal láttuk), **nádi tücsökmadár**, **nádirigó** (nádas száraz-éri szakaszon szól „kara-kara-krí-krí-krí-ker-ker” stófája). A Száraz-ér emlős faunájának jellegzetes fokozottan védett faja a **vidra**, amely ritkán kerül szem elé. A legfinomabb olajfestő művészecseteket vidraszőrből készítik.

A battonyai határ állatai közül **füves mezsgyeszakaszokon** fordul elő az **atracélcincér** állományunk döntő többsége. Mezsgyéken készít várat lakhelyül a **hörcsög**, **róka**, a **molnárgörény** (mezei görény), a **menyét** és a **borz**. A battonyai határban vadásszák a **fácánt**, a **mezei nyulat**, a **rókát** és az **őzet**. A **gimszarvas** nagyon ritkán a Maros ártérből jön át battonyai területekre. A **vaddisznó**nak eddig csak a lábnyomát láttam.

Battonya belterületén olyan állatfajok élnek, amelyek az emberi környezethez kötődnek: a melléképületek, a kerti fák és bokrok fészekrakásra alkalmas helyeihez, a parkok ültetett fáihoz és virágaihoz. Ezeket az állatfajokat mind számba venni egy teljes tanulmány terjedelmét igényelné, ezért innen is csak a különleges fajokat írom le. Ezek: **éti csiga** (Magyarország legnagyobb házas csigafaja, a franciák étkezésre fogyasztják, Battonyán felvásárolják), **aranyos bábrabló** (Európa legszebb színárnyalatú futóbogár faja), **szarvasbogár** (Európa legnagyobb bogárfaja, Battonyán öreg szomorúfüzeken él), **orrszarvúbogár** (nagyon ritka, korhadó fatuskókban fejlődik), „**közönséges**” **medvelepke** (1983-tól eltűnt a faunánkból), **piros övesbagolylepke**, **nagy pávaszem** (Európa legnagyobb lepkéje, 1978 nyarán a Vasútállomás ívlámpájának fényében rajzottak), **esti pávaszem** (pávaszemes szender) (Magyarország legszebb szenderlepke faja), **szongáriai cselópók** (Magyarország legnagyobb testű pókfaja, egykor legelőkön földi lyukakban élt), **fehér gólya**, **erdei fülesbagoly**, **zöld küllő** harkályfaj, **füsti fecske**, **keleti sünn**, **vakond**, **rőt koraidenevér** (faodvakban csoportosan tanyázik), **magyar földikutya** (Battonya belterületén kertekben is előfordul, nagyon ritkán kerül szem elé, fokozottan védett rágcsló emlősfaj, szó szerint hungarikum), **görény** (farakások, gallyrakások alatt húzódik meg), **nyest** (zavartalan padlásokon tanyázik).

Csathó András István fiammal 1995. január 1-jétől 1999. december 31-ig – öt éven át – jegyzeteltük a battonyai határ közútszakaszin **elütött állatok** adatait. Ez idő alatt 291 állatfaj 10.820 egyedét jegyeztük fel. Így egy olyan sajátosságos mintavétel jött létre, amely sok tekintetben kiegészítette Battonya állatvilágáról való ismeretünket. Ezek közül néhány fajt felsorolok (további évek adataival együtt): **szarvasbogár**, „**gyakori**” **ganéjtúró**, **nagyfejű csajkó**, **orrszarvúbogár**, **pompás virágbogár**, **fehérsávós pihésszövő** (lepke), **kis pávaszem**, **halálfejes szender**, **nagy rókalepke**, **déli lódarázs**, **délvidéki poszméh**, **szongáriai cselópók**, **törpegém**, **kék vércse**, **gyöngybagoly**, **kuvik**, **lappantyú**, **jégmadár**

(2009), **gyurgyalag**, **zöld küllő** (2011), **partifecske**, **nagy őrgébics**, **törpedenevér**, **szürke hosszúfülű-denevér** (2011), **magyar földikutya** (korábbi adat: 1980-as évek közepe), **mogyorós pele**, **molnárgörény** (mezei görény) és a **nyuszt** (a Mekkel–Ársza-erdőnél).

Terjedelem híján Battonya növény- és állatvilágát a teljesség igénye nélkül, kivonatolva írtam le. A mindenféle gyakori közönséges fajok ebben a tanulmányban nem szerepelnek.

Ez a leírás mindenekelőtt az érdeklődő tanulóifjúsághoz szól.

Battonya, 2011. szeptember 15. csütörtök, 15:57

Csathó András János

K1 www.watena.hu

L http://kmnp.nemzetipark.gov.hu/index.php?pg=menu_1137